

הִיְתָה פְּאֲנִיּוֹת סוֹחֵר מִמְרָחֵק תְּבִיא לַחֲמָה – אִם הַדְרֵךְ

מדרש משלי פרשה לא

[יד] היתה כאניות סוחר. זו רחל אמנו, שהיתה מתביישת על הבנים בכל יום, לפיכך זכתה ויצא ממנה בן, שהוא דומה לספינה, שהיא מלאה כל טוב שבעולם, כך יוסף נתקיים כל העולם בזכותו, וכלכל את העולם בשני רעבון.

רות פרק ד פסוק יא

ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים ותן יקנך את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתייהם את בית ישראל ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם:

בראשית רבה פרשת ויצא פרשה עא

ורחל עקרה,

רחל היתה עיקרו של בית,

תני רבי שמעון בן יוחאי לפי שכל הדברים תלוין ברחל לפיכך נקראו ישראל על שמה (ירמיה לא) רחל מבכה על בניה ולא סוף דבר לשמה אלא לשם בנה (עמוס ה) אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף, ולא סוף דבר לשם בנה אלא לשם בן בנה, שנאמר (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים.

בראשית פרק מז

ויקרבני מי ישראל למות

ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו

אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים:

ושכבתי עם אבתי ונשא אתני ממצרים וקברתני בקברתם

ויאמר אנכי אעשה כדברך:

ויאמר השבעה לי

וישבע לו

וישתחו ישראל על ראש המטה:

ויהי אחרי הדברים האלה

ויאמר ליוסף הנה אביד חלה - ויקח את שני בניו עמו את מנשה ואת אפרים:

ויגד ליעקב ויאמר

הנה בנד יוסף בא אליך

ויתחזק ישראל - וישב על המטה:

ויאמר יעקב אל יוסף

אל שדי נראה אלי בלוי בארץ פגעו ויברך אתי:

ויאמר אלי הנני מברך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם:

ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם

אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי:

וימולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם:

ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ פגעו בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה

ואקברה שם בדרך אפרתה הוא בית לחם:

בראשית פרק לה, טז-כ

ויסעו מבית אל

ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה

ותלד רחל - ותקש בלדתה:

ויהי בהקשתה בלדתה

ותאמר לה המילדת: אל תיראי כי גם זה לך בן:

ויהי בצאת נפשה כי מתה

ותקרא שמו בן אוני - ואביו קרא לו בנימין:

ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם:

ויצב יעקב מצבה על קברתה הוא מצבת קברת רחל עד היום:

רמב"ן

כברת ארץ - מנחם פירש לשון "כביר", מהלך רב. ואגדה (ב"ר פב ז), בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא. ואין זה פשוטו של מקרא, שהרי בנעמן מצינו (מ"ב ה יט) וילך מאתו כברת ארץ. ואומר אני שהוא שם מדת קרקע, לשון רש"י

והנכון מה שחשב בו ר' דוד קמחי כי הכ"ף לדמיון ואיננה שרשית, ומוצא המלה, היו לברות למו (איכה ד ט), ותברני לחם

(ש"ב יג ה), ענין אכילה מועטת בבקר, ופירושה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד לעת האוכל, כי כן ישערו כל הולכי דרך

זה כתבתי תחילה, ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם, שבח לאל הטוב והמטיב, ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית

לחם אפילו מיל. והנה הוכחש הפירוש הזה, וגם דברי מנחם. אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י, ואין בו תאר רק

הסכמה כרוב השמות, והכ"ף לשמוש שלא נמדד בכון. ואם יהיה השם הזה מתואר, יתכן שיהיה ברת כמו בת, מלשון מה

ברי ומה בר בטני (משלי לא ב), והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות, כמו למיל היום, ויאמר לה "בת ארץ", כי

המדה כמו בת לפרסה, או למדה אחרת ידועה בימים ההם:

רמב"ן

(ז) ואקברה שם - כתוב בפירוש רש"י ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ.

ואקברה שם - וידעתי שיש בלבבך עלי, אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נובזראדן והיו עוברים דרך שם יצתה על קברה ובקשה רחמים עליהם, שנאמר (ירמיה לא יד) קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה, והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך וגוי ושבנו בנים לגבולם, לשון רש"י:

וצריך על כל פנים שיהיה רמז במקרא לטעם הזה שאמר באגדה זו. ושמה זהו מה שאמר הכתוב מתה עלי רחל בדרך, ואקברה שם בדרך, כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה מתה ושם קברתיה לטובתם, כי היא לא מתה בדרך רק ברמה שהיא עיר בארץ בנימין ושם נקברה, אבל בדרך של עתיד מתה, והכתוב לא יפרש בעתידות רק ירמוז בהם:

ירמיהו פרק לא, יד-טז

פה אָמַר ה' קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תִמְרוּרִים רָחֵל מִבְּפֶה עַל בְּנֵיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל בְּנֵיהָ פִי אֵינְנוּ:
פה אָמַר ה' מִנְעֵי קוֹלָךְ מִבְּכִי וְעֵינַיִךְ מִדְּמְעָה פִי יֵשׁ שְׂכָר לְפַעֲלֹתֶךָ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ מֵאֲרֶץ אוֹיֵב:
וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרֵיתֶךָ נְאֻם ה' וְשָׁבוּ בְּנִים לְגִבּוֹלָם:

איכה רבה פתיחות

באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקדוש ברוך הוא ואמרה:

רבש"ע גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני יתירה ועבד בשבילי לאבא שבע שנים וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי והוקשה עלי הדבר עד מאד כי נודעה לי העצה והודעתני לבעלי ומסרתני לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי כדי שלא יוכל אבי להחליפני,

ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאותי ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה, ולערב חלפו אחותי לבעלי בשבילי ומסרתני לאחותי כל הסימנים שמסרתני לבעלי כדי שיהא סבור שהיא רחל, ולא עוד אלא שנכנסתי תחת המטה שהיה שוכב עם אחותי והיה מדבר עמה והיא שותקת ואני משיבתו על כל דבר ודבר כדי שלא יכיר לקול אחותי וגמלתי חסד עמה, ולא קנאתי בה ולא הוצאתיה לחרפה,

ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבושה ולחרפה, ואתה מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודת כוכבים שאין בה ממש והגלית בני ונהרגו בחרב ועשו אויבים בס כרצונם

מיד נתגלגלו רחמיו של הקדוש ברוך הוא ואמר בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן הדא הוא דכתיב (ירמיה ל"א) כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה על בניה כי איננו, וכתיב (שם/ירמיהו ל"א) כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך וגוי וכתיב (שם/ירמיהו ל"א) ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבנו בנים לגבולם.

ספר נצח ישראל פרק א

ובמדרש (ב"ר פב, י) מה ראה אבינו יעקב לקבור את רחל בדרך אפרת (בראשית לה, יט), אלא צפה שהגליות עתידות לעבור שם, וקברה שם כדי שתהא מבקשת רחמים על בניה. הדא הוא דכתיב (ר' ירמיה לא, יד - טז) "קול ברמה נשמע נהי וגוי כה אמר ה' מנעי קולך מבכי ויש תקוה לאחריתך ושבנו בנים לגבולם", עד כאן.

ופירוש ענין זה כמו שבארו עוד במדרש (ב"ר עא, ב) "רחל מבכה על בניה" (ירמיה לא, יד), ישראל נקראים על שם רחל, ולא על שם רחל, אלא על שם בנה "הבן יקיר לי אפרים" (שם שם יט). וזה המדרש יש לו טעם מופלג, כי האשה תקרא 'בית', כמו שאמר רבי יוסי (שבת קיח ב) מעולם לא קראתי לאשתי 'אשתי', רק לאשתי 'ביתי'.

ומפני כי רחל היא היתה עקרת הבית של יעקב, כמו שאמרו חז"ל (ב"ר עא, ב) שרחל היתה עקרת הבית. וכל מי שנקרא 'בית' כולל ומאחד הכל, כמו שהבית כולל הכל ומאחד כל אשר בתוכו. ולפיכך נקראו ישראל על שם רחל, מפני שהיא היתה עקרת הבית של יעקב. וכן נקרא ישראל על שם בנה, כמו שהיא היתה עיקר, גם כן בנה עיקר, ודבר זה ידוע מאד.

ולפיכך אמר שנקברה רחל בדרך, שאם היתה נקברת רחל במערה, לא היה אצל ישראל, שהם בגלות שלהם, כח המקבץ והמאחד את ישראל בגלות שלהם.

אבל נשאר בישראל כח המאחד את ישראל, רק שאינו בפעל רק בכח בלבד.

ולכך רחל, שהיא כח המאחד את ישראל, שהרי כל ישראל נקראו על שמה, נקברה בדרך.

ולכך מבקשת רחמים עד שיהיו ישראל מקובצים בארצם לגמרי. ואם לא נקברה רחל - שהיא עקרת הבית המקבץ את ישראל - בדרך, כבר נחלקו ישראל חס ושלום, ולא היה אצלם עוד כח מקבץ ומאסף את ישראל.

והיינו שהשיב לה הקדוש ברוך הוא "מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה", כי בזכות רחל - שהיא כח המקבץ ישראל - ישונו ישראל מגלותם. וזהו "ושבו בנים לגבולם", כי יש כח מאחד את ישראל בתוך גלותם, ובשביל אותו כח המאחד ישונו ישראל מגלותם, וזה מה שרצינו לבאר:

פסיקתא רבתי פיסקא ג - ביום השמיני

אמר לו יוסף גזור עכשיו ואני מעלה אותה וקוברתה,

אמר לו יעקב אין אתה יכול בני שלא קברתיה שם אלא על פי הדיבור שאף אני בקשתי להעלותה ולקוברתה ולא הניחני הקדוש ברוך הוא שנאמר ואקברה שם (שם/בראשית מ"ח) מהו 'שם' על פי הדיבור, ולמה?

שגלוי וצפוי לפנינו שסוף בית המקדש עתיד ליחרב ובניו עתידים לצאת בגולה והם הולכין אצל אבות ומבקשים מהם שיתפללו עליהם ואינם מועילין להם וכיון שהם הולכין בדרך הם באין ומחבקין קבורת רחל והיא עומדת ומבקשת רחמים מן הקדוש ברוך הוא ואומרת לפנינו רבונו של עולם שמע בקול בכייתי ורחם על בניי או תן לי האוניא שלי, מיד הקדוש ברוך הוא שומע בקול תפילתה מנין שכן כתב בכי תמרורים רחל מבכה על בניה

בראשית פרק ל

וַתֵּרָא רַחֵל כִּי לֹא יִלְדָה לְיַעֲקֹב
וַתִּקְנֶה רַחֵל בְּאֶחָתָהּ
וַתֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב : הֲבֵה לִי בָנִים וְאִם אֵין מִתָּה אֲנֹכִי
וַיַּחַר אֵף יַעֲקֹב בְּרַחֵל
וַיֹּאמֶר : הֲתַחַת אֱלֹהִים אֲנֹכִי אֲשֶׁר מִנַּע מִמֶּנִּי פְרִי בֶטֶן?!
וַתֹּאמֶר : הִנֵּה אֲמַתִּי בִלְהָה בֹא אֵלַיָּה וְתִלְדַּעַל בְּרַפִּי וְאֶבְנָה גַם אֲנֹכִי מִמֶּנָּה
וַתִּתֵּן לוֹ אֶת בִּלְהָה שְׁפָחָתָהּ לְאִשָּׁה
וַיָּבֵא אֵלַיָּה יַעֲקֹב
וַתֵּהָרֶה בִּלְהָה
וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֶּן

מסכת מגילה דף יג עמוד ב

ויהי בבקר והנה היא לאה, מכלל דעד השתא לאו לאה היא? אלא: מתוך סימנין שמסרה רחל ללאה לא הוה ידע עד השתא. לפיכך זכתה ויצא ממנה שאול. ומה צניעות היתה בשאול - דכתיב ואת דבר המלוכה לא הגיד לו אשר אמר שמואל - זכה ויצאת ממנו אסתר. ואמר רבי אלעזר: כשהקדוש ברוך הוא פוסק גדולה לאדם - פוסק לבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות, שנאמר וישיבם לנצח ויגבהו (וגו'),

בראשית פרק כט, טו-יח

וַיֹּאמֶר לָבֶן לְיַעֲקֹב הֲכִי אָחִי אַתָּה וְעַבְדְּתַנִּי חֲנָם הִגִּידָה לִּי מַה מְשַׁכְּרָתָּךְ : וּלְלָבֶן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לְאֵה וְשֵׁם הַקְּטָנָה רַחֵל : וַיַּעֲנֵי לְאֵה רַכּוֹת וְרַחֵל הִיָּתָה יָפֶת תֹּאֲרַר וַיִּפֶת מִרְיָהּ : וַיֵּאָהֵב יַעֲקֹב אֶת רַחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבְדָּךְ שְׁבַע שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתָדָה הַקְּטָנָה :

ימי זכרון עמ' 64

אמנו רחל היתה טיפוס אחר לגמרי. השם רחל כשלעצמו מסמל כבשה שקטה - "וכרחל לפני גזייה נאלמה". ישעיה הנביא מתאר פה (ג, ז) את האדם השקט, הצנוע וחסר האונים, כעין כבשה הנושאת על גופה את צמרה, הגדל עמה ומחמם אותה. לפתע באים וגוזזים בחזקה את כל צמרה ומערטלים אותה עד שקר לה והיא רועדת כולה. כך רחל: היא בחירת לבו של יעקב, שאהב אותה בכל לבו, ובוודאי היתה זו אהבה הדדית. והנה מוסרת היא בליל הכלולות את יעקב ללא מחאה לאחותה הבכירה ממנה. לפי חז"ל היא אף מסרה לאחותה את הסימנים ושיתפה עמה פעולה. בכגון זה בוודאי הומה וסוער הלב מצער ומכאב. נערה צעירה זו ויתרה על חתנה, שאותו אהבה כל כך, ועוד סייעה לאחותה הבכירה לאה להינשא לו, אף-על-פי שלא ידעה עדיין שעתידיה אף היא להיות אשתו של בחיר לבה. היא הבליגה דומם ונהגה בצניעות שקטה ועצורה, והקריבה עצמה למען אחותה בלי לדרוש דבר. אפילו בימי מצוקת עקרותה לא העזה לדרוש דבר בתוקף. רק פעם אחת בלבד, כאשר הגיעו הדברים עד מועקת לב ממש, יצאו מפיה הדברים הנרגשים אל יעקב: "הבה לי בנים ואם אין, מתה אנוכִי" (בראשית ל, א) - אין זו טענתה של אשה היודעת מה וכיצד לדרוש. זוהי התפרצות נרגשת של הר געש - של אשה הסובלת משקט ובענוה וצועקת מתוך יסורים. רחל סימלה לא את הכוח של "וכבשוה" אלא של הוויתור וההקרבה כפי שנתגלו ביצחק, שבו נאמר: "יקח נא את בןך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המוריה והעלהו שם

לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך" (שם כב, ב) - כוחו של יצחק היה בזה שידע לוותר על הכול, על כל החלומות והשאיפות, ולהקריב עצמו למען משהו נאדר. גורלה של רחל היה להכשיר את הדרך לאשה אחרת תוך יסורי בדידותה. את קרבנה הגדול ביותר הביאה רחל בפטירתה ללא-עת. רחל רצתה לפנות את ביתו של לבן מתרפים ומעבודה זרה; היא גנבה את התרפים וגרמה לכך, שיעקב אבינו נחפז לומר: "עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה נגד אחינו... ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם" (שם לא, לב). לאחר מכן נאמר: "ותלד רחל ותקש בלדתה... ותמת רחל" (שם לה, טז, יט) - רחל לא זכתה לקצת נחת מבניה יוסף ובנימין, ואף לא להיקבר ליד בעלה בתוך מערת המכפלה. גלמודה היתה בחייה ובמותה, כנאמר "ותקבר בדרך אפרתה" (שם). ליד יעקב אבינו נקברה במערת המכפלה דווקא לאה הישנואה". רחל בסבלותיה ובדרך הייסורים שלה ישרה וסללה את הדרך לניצחון - אך את הניצחון עצמו השיגה לאה. ברחל התגלמה מידת החסד, ובלאה - מידת הגבורה.